

ZA VEĆI RADNIČKI SOCIJALISTIČKOG POKRETA U BANJOJ LUCI

P R E D G O V O R

Danas si radnici ne mogu predstaviti hoćak poličnjak u kojem se nalazi nalazio radnik, dok nije imao svoj radnički socijalistički sindikat.

Bez građanskog prava, bez socijalnog osiguranja i bez socijalne zaštite, kao prosjak umro je na suho.

Tak saznajući ovo mogu radnici danas ocijeniti veličinu dobri i napreda u novoj socijalističkoj državi.

U. P.

Kad sam doputovao u Banju Luku i izšao iz kolodvorske

zgradio, predavnom su stajale duge zelene alee i drugo drveće.

Imajući njih virila su naše prizemne kuće. Na čoku Gospodske ulice (današnja Veselina Masloše), gdje je sada zgrada HOO-e, bila je prizemna kuća volzivom daskom. U prednjem dijelu kuće bila je borbenica, a pred kućom veliki orah.

Ja sam dobio utisak da se nalazim u predgrađu Banje Luke i pitao sam prolaznike kuda se ide u Banju Luku, - pa vi eto u Banjoj Luci - odgovarali su mi prolaznici.

Sutradan sam našao u trgovačku radnju Save Miloševića i sinova. Radnja je bila pristojno uređjena - snabdjevena noćornim štofovima i drugim priborom za odijela. Ali kad me je Milošević uveo u radionu, gdje je radio 25 radnika i 4 naučnika - zaprepastio sam se. U radnju se je ulazilo četiri stepenice niže od tavan.

Na zgradi čili prozori sa rešetkama, to je radionu više likila na

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209 - MG - II / 66

tamnicu ili neki magazin, nego na krojašku radionu, koja treba biti svijetla i svačana.

Radno vrijeme je bilo neograničeno - radilo se je od 6 sati u jutro, pa do 8, a često i do 10 uveče.

Treći dan htjedoh da bježim odakle sam i došao (u Grad), ali me nešto vuklo da ostanem i pokušam da se stanje radnika popravi.

Radnici su bili u većini domaći ljudi, inače dobroćudni i sunretljivi. Ubrzo smo se udružili i osvojio sam njihovo povjerenje. Tako mi je uspjelo da sam 15.9.1904.godine pokrenuo štrajk, koji je trajao punih 6 nedjelja, a završen je punom pobjedom radnika.

Ovaj uspješni štrajk dao mi je podstrek i snage, da sam 1905.godine Radniško socijalističko prosvjetno društvo "Zora", po uzoru Jugoslovenskog socijalističkog društva "Danica" u Gracu, to sam previla istog preveo na naš jezik.

Na osnivačkoj skupštini bilo je prisutno oko 200 radnika, a na skupštinu je došao i referent (govornik) Rudolf Zizler, student iz Zagreba. Tu se je prvi put javno čula socijalistička riječ u Bosni i Hercegovini. Na našu molbu poslalo ga je uredništvo "Slobodna riječ" (vidi "Sindikalni pokret Bosne i Hercegovine" str. 44, 60 i 61).

Godine 1905. na socijalističkom kongresu sastao sam se sa Mićom Sokolovićem, delegatom iz Sarajeva, koji je također te godine osnoveo radnički sindikalni pokret u Sarajevu. Tu smo došli u neposredni kontakt i dogovorili se o zajedničkoj saradnji.

Stanje radnika u Banjoj Luci bilo je vrlo teško i lišilo je više na ropki život, nego na život slobodnog radnika.

Zidari, tesari, ciglari i drugi radnici radili su, kako naš narod kaže - od zvijezde do zvijezde, od 5 sati u jutro do 8 i 9 sati na večer. Zidari su često palili svijetla da bi mogli sići sa skela gornjeg sprata dolje, a kad je došla siva zima i prestalo se

raditi, dolazili su u očajan položaj.

Evo šta mi je pričao jedan zidarski radnik. - Bila je zima, u kući nigdje ništa, mati kuka šta će za ručak. - Nedelja je. - Najgore mi je, i sramota me, ako dođe neka komšinica, a mi ne kuhamo ništa, ja joj rekoh - a ti mati naliij vode u lonac, pa ga poklopi i ako dođe komšinica i upita te šta kuhaš, reci joj, pristavila sam vodu, pa ću usuti rezanaca ili patinča.

Gradjevinari poslodavci, obično su radnicima isplaćivali zaradu nedeljom u nekoj gostionici. Tako bi radnici, izmučeni teškim radom i glađni ostavljali dobar dio te svoje zarade u gostionici utapajući se u alkoholu.

Trgovačke radnje otvarale su se u svanuće, a zatvarale uveče u 9 sati, i to svakim danom, pa i nedeljom. Nedeljnog poćinka uopšte nije bilo - radio je kako je tko htio. Jedino su Jevreji priznavali svoju subotu.

GENERALNI ŠTRAJK 1966.godine

Kad su radnici u Banjoj Luci od putnika i kroz štampu saznali za generalni štrajk i krvoproliće u Sarajevu, odlučili su da iz solidarnosti pomognu sarajevske radnike, da bi lakše došli do pobjede, pa su proglasili generalni štrajk.

Međustrajkovni odbor sindikata održao je u noći 5-6.maja sjednicu i u 1 sat noću donošen je zaključak, da se u Banjoj Luci proglasi generalni štrajk.

Svi prisutni odbornici krenuli su te noći po gradu, obavještavajući vijećeniće drugove da je zaključen generalni štrajk, pa su im naredili da i oni podju dalje da obavještavaju radnike o štrajku.

Kod ciglane, radnika Lauš i većih gradjevina postavljene

su straše da obavijeste radnike o štrajku i da ih odvrate od posla.

Već oko 7 sati u jutro krenula je velika masa radnika kroz grad i zatvarala sve trgovanke i zanatske radnje. Tako je po prvi put u historiji Banje Luke sve mirovalo, kao da je neki veliki prozaič.

Na više mjesta dizali su se govornici i pozivali radnike da ustraju u borbi dok se ne prihvate zahtjevi koje su postavili državi.

Oko 8 sati krenula je velika masa radnika ka Duhanskoj tvornici, da oslobode radnike i radnice, koji su neobavješteno otišli na posao.

Na Kraljevom drugu, pred biskupovom crkvom, postavila je policija kordona i golim mačevima branila prilaz do tvornice.

Kad je masa radnika dospjela na 10 metara pred policajce, nastala je mala stanka. Policija je tražila razlaz, ali nije stupila u akciju. Tad je odjednom molerski radni Ivo Mrkonjić uz povik - Naprijed, drugovi! - pojurio među redove policajaca, pa je nastalo pravo hrvanje između radnika i policajaca.

Kad su sve to vidjele radnice sa gornjeg sprata tvornice, pojurile su napolje i došle policajcima iza leđa. Jedna radnica skinula je nanulu sa noge i sa njom tukla policajce koji su se hrvali sa radnicima.

Sviđajući policajce, radnici su se vratili natrag u centar grada, gdje je opet održan zbor. Na zboru se je pojavio i profesor Vlado Škarić, koji je u kratkom govoru pozdravio borbu radnika i poželio im uspjeh (radi ovog govora Škarić je bio odmah suspendovan).

Po završenom zboru krenula je masa radnika na brdašće Potričevac (imanje Pistoljića), gdje je bila gestiona i tu je bio štrajkaški logor.

U tom logoru radnici su ustrajali 3 dana, dakle nisu prihvaćali njihovi zahtjevi.

Radnički zahtjevi su bili: sloboda sastajanja i uživanja, sloboda govora i štampe, a za radnike Duhanke tvornice tražena je povišica plate u istoj visini u kojoj su to tražili i radnici Tvornice duhana u Sarajevu.

Studentski omladinci poradili su kod banjalučkih trgovaca Djordje Stričevića i Milanovića, pekara Nikole Ćurlije i mesara Porice Popovića, da pruže pomoć radnicima u hrani. Oni su slali kolima kruh, sir, janjce i drugo u tolikoj količini, da je hrane ostalo i poslije štrajka.

Kod radnika u logor su dolazili i seljaci iz okolnih sela i tražili da radnici postave zahtjev za ukidanje knetova. Radnici su to odbili, jer za takav poduhvat još nisu bili dovoljno jaki.

Tokom štrajka, upravitelj grada baron Fluk, pozivao je Upravu štrajka da mu dođe na pregovore, ali su mu radnici odgovorili neka on izvoli doći u logor na Petrićevac, pa će sa njim pregovarati. I zaista, baron Fluk je u pratnji 10 policajaca došao u logor i potpisao radničke zahtjeve. On su se radnici vratili na posao, on je zapečatio prostorije Radničkog doma i zabranio rad sindikatu.

Nakon ove prevare krenula je odmah delegacija radnika u Sarajevo Federalnoj vladi. U delegaciji bio sam ja, Glišo Anđić, i Nazif Halilović.

Na povratku u Banju Luku, upravitelj grada naredio je otvoriti prostorije Radničkog doma.

Generalni štrajk je bio uvod u prodavajete borbe za skraćivanje radnog vremena i povišicu plate.

Tokom godine 1936. 1937. i 1938., gotovo sve struke radnika, po nekoliko puta su štrajkovala. Običarski, građevinski, stolarski, metalni i drugi radnici izvojevali su kolektivne ugovore,

kojina je utvrdjeno radno vještene i zarada, te priznato pravo na obustavu rada za 1.maj.

Godine 1903. i 1909. poveli su radnici putem javnih zborova i štampe, da se uvede osiguranje radnika za slučaj bolesti. Konačno je bosanska vlada bila prisiljena da osiguranje radnika provede u život, te je 1.januara 1910.godine isto stupilo na snagu. U početku su bili osigurani samo radnici, a godinu dana kasnije osiguranje je prošireno i na njihove porodice.

POHIV NA PRVOMAJSKU PROSLAVU 1909.godine u Banjoj Luci (objelodanilo "Oslobodjenje" od 1.maja 1957.god.)

RADNI NARODE!

Drugovi i drugarice, bez razlike vjere i narodnosti pozivate se organizirani i neorganizirani, da dostojno proslavimo svečanost radnog naroda cijele kugle zemaljske

" 1. MAJ "

RADNI NARODE!

Apeluje se na tvoju svijest da svečanom manifestacijom na dan 1.MAJA pokažeš protest proti današnjem društvenom porotku i protiv obespravljenju čovjeka, koji svojla radom oplemenjuje cijelu kuglu zemaljsku.

RASPORED SVEČANOSTI:

1) u deset sati prije podne održava se javna skupština u Radniškom domu. Dnevni red: Značaj 1.maja. Skupštinu referira strani delegat.

2) Skup cjelokupnog radništva u Radniškom domu u 1/2 2 sata po podne. Polazak poverke u 2 sata po podne kroz gosp.ulicu,

carskim drumom , ferhadijskom ulicom u baštu gosp. Šipsa.

3) U 1/2 3 svečani teferić kod g.Šipsa.

TRAŽNE CIJENE: od osobe 40 h. od obitelji 60 h.

NA TEFERIČU SVIRAJU SRBIJANSKI SVIRAČI.

U slučaju nepogodnog vremena odgađa se teferić za nedelju 2.maja.

PRIPREDJIVAČKI ODSJEK

Nakladnik Martin Zrelec

Štamparija: S. Jurenović
Banja Luka

Poziv na prvomajsku proslavu 1909.godine u Banjoj Luci

U prvom periodu pokreta, više puta su priredjivane manifestacije i ophodnje po gradu.

Radnici su stupali u redovima četiri po četiri i nosili natpise: "Tražimo 8 sati rada, 8 sati naobrazbe i 8 sati počinak" i klicali su: "Dolje kapitalizam, dolje imperijalizam. Tražimo slobodu štampe i slobodu govora"

Te godine 1910.pomoću Strajkovca radnici su izborili 10-satno radno vrijeme i nedeljni počinak.

Najveća radost radnika bila je kada je kada je međustrukovni odbor poručio u Bečkoj tvernici crvenu zastavu, izradjenu od teške crvene svile. Na jednom polju bilo je napisano "Proletari sviju zemalja ujedinite se", a na drugom ruka - ruci i srp i čekić (ova zastava bila je izložena dugo godina u staklenom ormanu u Radničkom domu, a oko godine 1933. policija ju je odnijela).

Godine 1912. u doba balkanskog rata, a naročito 1914.
u vrijeme svjetskog rata, rata, nastao je sastoj u ratniškom po-
kretu, jer su ga vlasti sprečavale.

Prepisala: Marta Perković

Perković

Spremljeni sa originalom u Muzeju Bosanske Krajine u Banjoj Luci

1. Lukvi Džukan

2. Perković Larija

OTJERAVA
DIREKTOR MUZEJA
Branka Sarulić

Y. Perić

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-11/66

Druže,

Dozovi si još jednoč svijesti velika djela,
koja su prvoborci u izgradnji socijalizma
učinili, a i velike boli i patnje, koje su
naši heroji u borbi za oslobodjenje radnog
naroda pretrpjeli.

Martin Zrelec a.r.

Arhiv Bos. krajiine B. Luka

ABK 209-446 - 11/66

U S P O M E N I

IZ ISTORIJE OSNIVANJA KOMUNISTIČKE PARTIJE 1919. GODINE

U BANJOJ LUCI

Do prvog svjetskog rata 1914. godine u Bosni i Hercegovini razvijali su se radnički sindikati i socijal-demokratska partija. Rat je potpuno omeo i zaustavio tempo i razvoj radničkog pokreta, kako sindikalnog, tako i partijskog.

Slučaj je bio, da sam ja po službenom položaju zamjenjivao upravnika Sreske bolesničke blagajne, te bio oslobođen od dolaska u vojsku. Po slomu Austrije, radnici su se vratili svojim kućama i pored obnove stručnih sindikata, osnovana je socijal-demokratska partija, koja je prerasla u socijalističku radničku partiju (komunista).

Kako je rat i slom ranije države ukočio cijeli privredni i gospodarski život, cijela javnost, posebno radnici i siromašni građani stajali su pod dojmom ruske revolucije, te su masovno prilazili Komunističkoj partiji.

U gradu je vladala ogromna oskudica u živežnim namirnicama, ogrijevu i manufakturnoj robi.

Mojom inicijativom došlo je do osnivanja radničke konzumne i produktivne zadruge, radničkog kina, radničkog restorana i velike obučarske radnje.

Banka za obrt i trgovinu dala je zadruzi veći kredit, pa je zamisao zadružnog pokreta uspješno provedena u život.

U te dane, u gradu, kod privatnih trgovaca nije se mogao dobiti ni jedan kilogram šećera, pa je zadruga uputila Jakova Lastrića u Prag, u Češku - ne bi li bismo uspio nabaviti šećer. Tamošnji radnički narodni zastupnici Nemeš i Soukup ishodili su kod češke

vlade da se Radničkoj konzumnoj zadrugi u Banjoj Luci odobri prodaja 2 vagona šećera. Da bi se taj šećer mogao dobiti iz Češke u Banju Luku, Lastrić je uz pomoć narodnih zastupnik u bečkom parlamentu - Rennera i Šuhmaera, uspio da dobije i slobodan prolaz kroz austrijsku teritoriju. Tako se Radnička konzumna zadruga snabdjela šećerom, koji su iz Češke u Banju Luku transportovali Veljko Mišković i Slavko Zrelec, narednik mornarice.

Ne u gradu, ne samo da je vladala velika oskudica robe, nego su se cijene robe preko noći strašno dizale, pa je Radnička konzumna zadruga i tu došla do izražaja, te je cijene robe snižavala.

Tako je Komunistička partija preko zadrugnog pokreta skupila oko sebe sve radnike i gradsku sirotinju i izvjestan broj intelektualaca.

Ovo je uveliko pomoglo Partiji da je njen kandidat pobijedio na izborima za narodnu skupštinu.

Malo docnije, 1920. godine, pokrenut je i radnički list "Narodna volja" (koji je državni tužilac ubrzo onemogućio), urednik je bio Lipovac Ilija - tipograf.

Godine 1920. uprava Partije namjestila je plaćenog sekretara, drugu Vukomanovića - studenata iz Beograda (došao je u srbijskoj narodnoj nošnji).

Svoj rad Partija je razvijala putem sastanaka, konferencija, zborova i štampe. U 1920. godini održan je veliki zbor na otvorenom polju pred kolodvorskom stanicom, na kom je govorio predsjednik Centralne partije u Beogradu, profesor drug Sima Marković.

Masa svijeta ispunila je cio prostor pred stanicom, pa sve do polovine današnjeg Titovog druma.

Ovim je pokret pokazao svoju duhovnu i stvaralačku snagu koja ga je vodila ka uspjehu i pobjedi.

PRIMJEDBA: Pokret je bio 1922. godine bratijalnom silom rasturen, ali varnica koja je pala, više se nije mogla ugasiti.

BUDJENJE ŽELJEZNIČARA DRŽAVNIH ŽELJEZNICA

Da bi se priveli namještenici i radnici državnih željeznica radničkom pokretu, Partija je izabrala baš dvoranu željezničke stanice u gradu, da u njoj održi veliku javnu pučku skupštinu.

Direktoru željeznica uputila se je posebna deputacija za dobivanje dozvole održavanja skupštine u prostorijama željezničke stanice.

Na skupštini je viđeno i nekoliko viših činovnika direkcije (nosili su tada zlatne ovratnike).

Uspjeh je bio potpun, jer nekoliko dana poslije zbora osnovan je sindikat željezničara, a ujedno su željezničari pristupili i političkoj partiji.

L E T A K

kao poziv na veliki radnički socijalistički zbor u Banjoj Luci februara 1919.godine.

Ovaj letak pronašao je Sreski arhiv u Banjoj Luci (objavljen u "Krajiškim novinama" 16.januara 1959.godine).

RADNICI I RADNICE GRADJANI I GRADJANKE !

Nastupilo je nemalo razočarenje nad našim očekivanjem i vjerovanjem u bolji život. Svi snovi i sve nade naše rasplinuše se pred krutom zbiljom da je mjesto iščekivane bolje budućnosti nastupio pogani i podli sistem gušenja radničkih sloboda, obespravljivanja i provociranja radničke klase.

Pohrlite stoga na

VELIKU JAVNU PUČKU SKUPŠTINU

koju saziva ovdašnji Mjesni odbor soc.demokratske stranke u petak

21.februara 1919.godine u 1/2 10 sati prije podne u prostorijama
kolodvorske restauracije, sa

Dnevnim redom:

Protest protiv obespravljivanja i provociranja radničke klase.

Dodjite svi vi, koji se osjećate zapostavljenim i pri-
kraćenim u najprimitivnijim pravima svojim, svi vi prevareni i pre-
zreni i svi vi što težite za boljim životom.

Dodjite i dignite svoj patenički glas, pa neka njegova
bolna, ali gromovita jeka bude poslednji memento onima, koji staviše
u zadaću, da preko tlačenja i obespravljivanja ovog i onako napaćenog
naroda, provode svoje prljave planove.

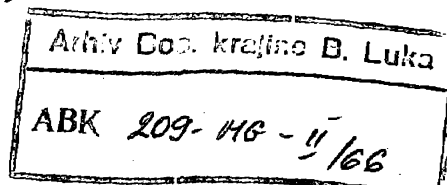
Skupštinari neka se već u 9 sati do podne sastanu pred
prostorijama Radničkog doma, odakle će zajednički krenuti na mjesto
održavanja skupštine.

MJEŠNI ODBOR
soc.dem.stranke u Banjoj Luci

(Kod otvaranja skupštine, radnici su otpjevali Marseljezu - M.Z.)

M A R S E L J E Z A

Hajdemo sinci domovine
Slave je naše svanuo dan
Diže se na nas robovine
Krvavi barjak navitlan
Čujtel' kako na bojištu
U divljem bjesu riče zvjer
Podaviće nam sina i kćerku
Drugare vaše, braću ištu!
Za mač, braćo, za mač!! U red u bojni red!
Napred, napred,
Nek škotska krv zaljeva svaki gred!

Pa šta će ropska četa ova
Ta podla carska zavjera?
Kome taj okov što ga kova
Krvnička stara namjera?
Francuzi, nama, oh! sramota!
Da silno draži viraški glas!
Ta nama oret, hoće nas
U staro ropstvo sve da vodi!
Za mač, braćo, za mač!... U red, u bojni red!
Napred, napred!
Nek skotaka krv zaljeva svaki gred!

Uprava socijalističke radničke partije (komunista)

LASTRIĆ JAKOV, predsjednik (upravnik grobne bolesničke
blagajne)

ZRELSKI MARTIN, (činovnik sr.bolesničke blagajne)

Članovi uprave

Jurić Mato, zidarski radnik
Lipovac Ilija, tipograf
Bahtijarević Mustafa, metalac
Vujić Lovro, radnik tvornice duvana
Radan Ilija, zidarski radnik
Smajilagić M. pilanski radnik
Biserčić Krista, radnica tvornice duvana
Baković Jela, radnica tvornice duvana
Sabljić Todor, obućarski radnik

ČLANOVI I SARADNICI PARTIJE - INTELEKTUALCI

Zagorac, profesor
Marković, sudija
Djamonja, profesor
Vestošek, činovnik banke

Jednom sam nosio napisani letak u štampariju i susreo se sa Zagorcem. On mi je uzeo letak iz ruku i izvršio neke nadopune. I inače se isticao u propagandi za pokret..

Profesor Djamonja vodio je živu agitaciju među seljacima prigodom izbora komunističkog poslanika. To je isto činio i sudija

Marković i Vestošek među gradskom inteligencijom i intelektualcima,

PRVI IZBORI ZA NARODNU SKUPŠTINU 1919. GODINE U BEOGRADU

Sama činjenica, da u banjalučkom srezu nije bilo razvijene industrije osim tvornice duhana, rudnika Lauš i parne pilane, govori da se je težište izborne borbe prenijelo na selo i gradsku inteligenciju.

Program partije i izborne parole bile su u stvari događaji i rad Lenjinove boljševičke partije. Svi smo uprli oči u razvoj događaja u Sovjetskoj Rusiji i to smo širokim masama tumačili - Donje kapitalizam - glas pripada radnom narodu i tražimo pravilnu razmjenu dobara.

I u slobodnom izbornom hrvanju sa svima građanskim partijama, komunistička partija u Banjoj Luci je pobijedila.

DVA VELIKA ŠTRAJKA

Godine 1919. radnici duvanske tvornice u Banjoj Luci vodili su borbu štrajkom radi povišice plata, a godine 1920. sa istom svrhom vodili su također borbu radnici i namještenici, željezničari i željezničke sekcije, Državne željeznice pruge Banja Luka-Sunja.

U oba ova slučaja pokušala je državna vlast da uguši štrajk, dokazujući kako se u novoj državi tj. tadašnjoj višoj kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca ne smije voditi štrajk.

Stanje je bilo očajno, jer je uslijed poslijeratnog lošeg ekonomskog i gospodarskog stanja bila velika oskudica u svemu i strašna skupoća. Da bi štrajk slomilo, vlasti su upotrijebile brutalne mjere protiv radnika s namjerom da terorom, batinjanjem i hapšenjem zastraše radnike, a u tome se naročito isticao koman-

dant mjesta major Bajalović

Pa ipak, zahvaljujući samo punoj radničkoj solidarnosti potpuno su uspjela ova ova štrajka i plaće radnicima su povećane.

Potrebno je da kažem još riječ-dvije o zločinačkom ludovanju vlasti odmah poslije zabrane Komunističke partije.

Sudija Marković, koji je bio sa mnom u zatvoru, odmah je protjeran sa ženom u neko selo u Hercegovinu, odakle je bio rodom. Svi strani radnici - komunisti, protjerani su iz Banje Luke, rudari Slovenci, kojih je bio izvjestan broj, protjerani su u rodna mjesta. Teško je bilo gledati kako policija radnike, žene i djecu koju majke vode za ruke i idu plaćući na željezničku stanicu, maltretira i psuje a sav njihov prtljag predstavljao je zavežljaj u jednoj plahti, koju su nosili na leđima. Hapsane su bile pune radnika, koje su detekтиви tukli i saslušavali. I vlast, da bi pokazala kako je komunizam strašan i opasan, vršila je po selima premetačine kod seljaka, koji su kao pristaše glasali za Komunističku partiju. Tako je vršena premetačina u selu Vrbanji kod zemljoradnika Hadžić Ramadana, koji je bio čuvar komunističke kutije na izbornom mjestu. Kad je premetačina izvršena, dozvana je iz komšiluka jedna žena, koja je Ramadanovu ženu takodje pregledala, svukavši sa nje haljine, pa i čimije u koje je bila obučena, ne bi li tako našli komunistički materijal.

Na kući Mike Barišića iz Rebrovca, bili su lijepljeni izborni plakati komunističke partije (koje je lijepio moj sin Emil). I to je bilo dovoljno da su Barišića zatvorili. A da bi ga što više zastrašili, bio je sprovedjen i saslušan i u komandi mjesta i u Okružnom sudu. Silom su ga htjeli natjerati da prizna da je znao za komunističku zavjeru - urotu i prevrat.

U Sreskom načelstvu napisali su pisaćim strojem cio tabak papira, navodno sve ono što sam govorio na izbornom zboru u Vrbanji,

a naročito da sam narodu tvrdio da će komunistička partija ubrzo preuzeti vlast i donijeti novo društveno uređenje, pa je ovaj - ovako pripremljeni krt činovnik sreza Idrizović stavio pred vrbanjskog miktara Mehu Mahmutovića, sa zahtjevom da ga potpiše i ovjeri svojim pečatom, što je čestiti Meho sa negodovanjem odbio da učini. Ovaj zloglasni činovnik sreza - Idrizović - da bi jače u javnosti prikazao prevratničke osnove Partije i u vezi sa komunističkom partijom Rusije, tvrdio je, kako je prigodom premetačine kod odbjeglog Jakova Lastrića u ormanu među vešom pronašao veliku količinu ruskih rubalja, koje je navodno Lastrić primio za pomaganje i sprovođenje komunističke revolucije u Jugoslaviji.

Ovakve lažne tvrdnje bile su zaista hrana i sredstvo policijskoj oligarhiji, da bude što okrutnija u progonu radnika i naprednih građana.

1. MAJ 1921. GODINE

Kao i obično kod svih većih akcija i svečanosti, čine se na nekoliko dana pripreme. Tako isto uoči 1. maja 1921. godine sazivani su sastanci i sjednice, da bi proslava 1. maja bila što svečanija.

Međutim, dan prije prvog maja došla je policijska zabrana kojom se proslava zabranjuje. Uprava policije, bojeći se da će radnici ipak silom slaviti 1. maj i okupiti se u Radničkom domu, postavila je u noći na krovove okolnih zgrada mitraljeze, a u rano jutro na konjima je krstarila policija po ulicama i zatvorila sve prilaze Radničkom domu. Kako je koji radnik prilazio Radničkom domu policija bi ga uhapsila. Uhapšeni su: Golub Dragutin, Slavko Zrelec, Jakov Lastrić i nekoliko radnika, čijih se imena ne sjećam. Svi su zatvoreni u vojni zatvor i kroz nekoliko dana sprovedeni kamionom u Sarajevo u zatvor.

Razumije se da su radnici, čim su saznali za ova hapšenja skrenuli su u suprotna pravca i sastali se van grada. Ono što je bilo ga vno, obustava rada bila je potpuna.

Što stradanja i otpuštanja radnika sa posla koji nisu 1. maja došli raditi, nije bilo više, ina se sahvati činjenici što je u radnom ugovoru 1. maj bio priznat za radnički dan.

MOJE HAPŠENJE 1922. godine

Jednog dana mjeseca jula 1922. godine opkolila je policija uređ Sreske bolesničke blagajne, gdje sam bio namješten. Zatim su detektivi izvršili detaljan pretres svih prostorijsa ureda, strpali me u fišaker i odvezli mojoj kući u Medono Polje. Kod kuće su također izvršili detaljan pretres, ali bez uspjeha, pošto sam ranije sklonio partijske stvari.

U 1/2 11 prije podne odvezli su me u Upravu policije, gdje mi je upravnik u prisutnosti dva advokata - Dr. Ivaniševića i Dr. Rebca, uručio pismo koje mi je pisao Jakov Lastrić iz emigracije. Kad sam ja htio pismo otvoriti upravnik policije istrgnuo mi ga je iz ruku sa riječima - E nećemo tako, - otvorio ga i počeo sa saslušavanjem koje je trajalo do 14,30 sati poslije podne.

Kad sam upravniku policije rekao da sam iscrpljen i da više ne mogu odgovarati, jer sam već po stoti put rekao da ne znam šta su komunistički narodni poslanici radili u Beogradu, on je pristao dugme na stolu, policajac je ušao unutra i on mu je naredio - vodite ga!-, a prema meni se okrenuo i rekao - idite, ali ćete ipak progovoriti!.

Pet dana bez vode, hrane, čistog zraka i sna, trajalo je saslušanje i mučenje u sašici. Česti dan više nisam mogao govoriti. I kad je upravnik policije vidio da bih mogao podleteti, probacio me je u zajedničku ćeliju, gdje sam dobio vodu i hranu.

KAKO MI JE ZABRANJEN PRISTUP U RADNIČKI DOM 1928. GODINE

Jedne nedelje poslije podne 1928. godine držala je podružnica privatnih namještenika ORS-a svoju godišnju skupštinu. Ja sam govorio po referatu godišnjeg rada uprave. U jednom momentu, dok sam ja bio na polovini svog referata, otvorio je vrata dvorane policijski narednik Ilija Goronja i pozvao druga Pantovića, namještenika tvornice duvana i mog sina Mila, te ih je izveo iz dvorane napolje. Zatim, je ponovo ušao u dvoranu i prišavši mi naredio u ime zakona da napustim dvoranu i prostorije radničkog doma. A kad smo izašli na ulicu, saopštio mi je narednik Goronja da je upravnik policije pisмено naredio iz svog stana^{na} nečiju intervenciju, da me se odmah izbací iz Radničkog doma i da mi je zabranjen dalji pristup u Radnički dom. - Komunizam, komunizam - rekao je narednik.

Razumljivo je, da poslije te zabrane komunističke partije radnici nisu prestali politički misliti. Gdje god bi se u skupu sastali, raspravljali bi o nastalim događajima i socijalnim problemima, a to je bilo dovoljno da se istaknuti pojedinci progone.

Najpodesnije sastajanje i raspravljanje bilo je u Radničkom domu, sindikatu i kulturno prosvjetnom društvu. Već od ranije bila je praksa da se drže kružne razgovore. Tada je bilo misliti i raditi! Socijalistu ne čini samo to, da je došao na spisak Partije, nego da je idejno i praktički za socijalizam radio.

OPŠTI RADNIČKI SINDIKAT KAO KOMUNISTIČKA ORGANOZINACIJA - ZABRANJEN

Nakon policijske zabrane za pristup u Radnički dom, godine 1928. osnovao sam radnički sindikat ORS.

ORS je tip američkih sindikata - jedno preduzeće - jedan sindikat. Sindikat je osnovan 1932. godine, a prostorije istog bile su u lokalu Ive Perkića na Titovom drumu (bivši Kraljev drum). Tada

Tada je u velikom drvnom preduzeću parne pilane "Bosna Bois" ORS organizovao - okupio pojedine pogone preduzeća, drvodjelce, privatne namještenike, željezničare šumske željeznice i najposlije metalce. Međutim, upravnik radničke komore Dušan Salaban pravio je razne smetnje ovom sindikatu. Kod viđenijih drugova nastale su kućne premetačine i policijska saslušavanja. Godine 1935. izdao sam dva letka pod vlastoručnim potpisom u kojima sam žigosao napade na radnike. Radi posljednjeg letka zatvoren sam sa radnikom Ivom Pleđićem.

Godine 1936. uhapšeni su kao opasni komunisti: Franjo Lemajić, Ivica Sigler i Franjo Sarafin (Sigler i Sarafin danas su živi). Nakon petnedjeljnog zatvora, Sigler i Lemajić su pušteni na slobodu, a Sarafin je prognan u Češku, odakle je otišao u Španiju.

Godine 1936. 1937. i 1938. vršene su kod moje kuće u Medenom Polju česte premetačine.

Tokom godine 1935. i 1936. osvanuli bi preko noći u koloniji pilane, po zidovima kuća i plotovima natpisi - Živio Staljin, Živjela Sovjetska Rusija! - Živjela Komunistička Jugoslavija!, a ubacivani su u kuće, dvorišta, šupe razni pismeni letci. Ove letke raznosili su, lijepili i bacali Viktor Nemeščuk i moji sinovi Vlado i Zvonko. Zvonko je bio na svom sektoru sekretar SKOJ-evske ćelije.

U isto vrijeme, Sarafin je bio organizovao na Pilani komunistički kružok, pa su za sve ovo znali on i Ivan Sigler.

Rasturana je bakodjer među povjerljive drugove i podzemna štampa "Srp i čekić" - pisana na pisačkoj mašini.

Jedan od vlakovodja, Kardum, rekao je Lemajiću - Sve mi se čini da ove napise pišu Zrelčevi sinovi Vlado i Zvonko. Ja sam ih primjetio gdje se motaju oko stanice i pilanskih zgrada - no Lemajić ga je uvjeravao da to nije moguće, da se je prevario. Na to mu je Kardum odgovorio, da je istina i u onom momentu bila noć, te da baš

nije siguran, ali mu se čini da su to ipak oni bili.

KAKO SU VRŠENE PREMETAČINE KOD MOJE KUĆE

Zaseok Medeno Polje, gdje živim spada pod arez Banja Luka. Prema tome, na zahtjev uprave policije premetačinu su vršili žandari.

Zimi 1936. godine, vršio je premetačinu odred žandara, pod komandom jednog narednika. Kad su došli mojoj kući, postavio je narednik na svakom uglu kuće po jednog žandara. Nakon toga ušao je narednik u kuću sa nekoliko žandara i pred svaka vrata u hodniku postavio po jednog. Tada je sa jednim ušao u sobu, gdje sam bio sa suprugom. Kod pretresa u noćnom ormariću našao je narednik dopis iz Amerike, od mog prijatelja Luke Gakovića.

Luka je bio direktor petrolejskih vrela u Oklahomi i poslužio se službenom hartijom preduzeća, gdje je bio u zaglavlju na engleskom jeziku utisnut naslov preduzeća, koji je počimao riječju "Internacionale"...itd. Kad je narednik pročitao tu riječ klimnuo je i upro prstom u tu riječ, rekavši - šta je ovo? -

Ne čitajući sadržinu dopisa proglasio me je uhapšenim i poveo sa sobom.

Dopis je bio čisto privatnog karaktera i kad su sutradan na oružničkoj stanici dopis pročitali, pušten sam na slobodu, a dopis mi je vraćen.

Ovaj narednik bio je toliko zadovoljan što je našao ovaj nemili dopis, da je bio neoprezan i nije našao ono što je tražio. Upravo toga dana donijeli su moji sinovi Vlado i Zvonko razni komunistički propagandni materijal i spremili ga u donju ladicu kredenca, koja je imala dva dna.

Ovaj materijal primili su od Ivica Mažara i Slobodana Kokanovića. Godine 1938. došao je mojoj kući zamjenik sreskog načelnika - Kesić, sa više oružnika i vršio pretres. Tog dana ja nisam

bio kod kuće, bila je samo moja supruga.

Nakon što su oružnici pretresli prostorije u kući i tavanu, pretresli su i štale. Sa potkrovlja štale izbacili su oko 2.000 kg sijena i pretresli ga. Zatim su prekopali djubrište. Kad je bilo sve gotovo, Tesić je rekao mojoj supruzi da je ovo već sve i njima samima dodijelo. Tada je dao pismenu potvrdu da je u cilju traženja propagandnog komunističkog materijala i vatrenog oružja izvršio pretres u kući Martina Zrelca i da nije ništa nađeno. Zatim je dao uputu mojoj supruzi, napominjući, da ih za ovo možemo tužiti zbog uznemiravanja i sumnjičenja u cilju otkrivanja vrela iz kojeg policija dobija podatke o ovako opasnim stvarima.

U dva slučaja izbio je štrajk u velikom drvnom preduzeću Parna pilana "Bosna Bois" dd u Banjoj Luci. Prvi štrajk 1934.godine vodio je URS, a drugi - onaj 1938.godine ORS, radi povišica plate.

Za vrijeme oba štrajka obustavljen je cjelokupan rad u svim pogonima - pilani, šumskoj željeznici i radovima u šumi. Oba štrajka su završena s uspjehom radnika. Poslije završenog štrajka, ubrzo je zabranjen opšti radnički sindikat, kao i komunistička ćelija.

.....

Po opštim pitanjima radničkog pokreta i socijalnog osiguranja pretplatnici ORS-a i URS-a držali su zajedničke konferencije u lokalu Dušana Boškovića (bivši radnički dom). Takođe, 1936.godine preduzeći su zajedničku intervenciju radi šikaniranja i progona radnika, uputivši deputaciju banu Kujundžiću povodom toga.

U toj deputaciji, pored Muhameda Kazaza i Steve Nešića, bio sam i ja, i još jedan drug čijeg se imena ne sjećam. Ujedinjeni radnički sindikat i opšti radnički sindikat su dva različita tipa sindikata, ali u osnovi nemaju suprotnosti, pošto su oba klasni i specijalni.

Značajno je. da je u novoj Jugoslaviji prihvaćena ideja ORS-a, - jedno preduzeće - jedan sindikat. I u svim velikim preduzećima danas postoji samo jedan sindikat, bez obzira na više grana proizvodnje. Vrijeme je učinilo i reklo svoje!

ZIDNE NOVINE

ŠTAMPA - ŠTAMPA!

Štampa su oči, na koje čovjek gleda.

Štampa su uši, na koje čovjek sluša.

Štampa je svjetlo, koje vodi čovjeka znanosti i svijesti.

Tko mnogo čita - mnogo i zna.

Zidne novine - Radnički dom.

Banja Luka 1920.g.

M. Zrolec

MEDJUNARODNA

Ustajte druzi, zora već rudi!

Slobode nove radja se dan!

Cijelog svijeta mladost se budi

To nije zabluda, to nije san.

Buđe se, buđe robovi svijeta,

Ko poslije teške prospale noći

U znaku pobjede rumena svijeta

Sloboda naroda svina će doći!

Agresori, osvajači, vi tamne sjene

Dosta je bilo plača i ropstva,

Dosta su prekrile tamnice nijeme,

Mladih života, gordih herojstva.

I tamno na obalama Sueca i Nila

Diže se crvena zastava pravde krik,

I tame se bore braća mila

Za istinu, pravdu i čovjeka lik.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-46-11/66

Sloboda jednako pripada svima,
Bez obzira bijelima i crnima,
Svi smo mi jednaki, naravi čovjeka
Jednaka djeca, kulture našega vijeka.

Pružimo ruke na bratski pozdrav,
Preko visokih planina i dubokih mora
Neka se briše laž, neka se lomi tama,
Svi smo mi jednaka braća, jednakih prava.

Medeno Polje, 1922.g.

Martin Zrelec

G O D I N A 1939.

Kad je godine 1939. udario Hitler na Evropu, dolazili su stanovnici Medenog Polja svakodnevno u gostionu kod Ibre Grabovca i slušali radio-vijesti. Poslije vijesti držao sam svako veče tumačenja i predavanja o fašizmu i hitlerizmu. Ovo je trajalo sve do dolaska Njemaca u Bosansku Gradišku.

Ovako obaviješteni, stanovnici Medenog Polja (koji su u velikoj većini radnici), znali su šta sa Hitlerom dolazi u Banju Luku, odnosno u Jugoslaviju.

Ako se ovome doda rad članova ORS-a, rasturanje podzemne štampe po Pilani, koju dijela samo rijeka Vrbas od Medenog Polja, onda se dobije puna slika djelovanja ilegalaca koji su radili na ovom terenu.

Prema tome, došao je do punog izražaja uspjeh ovog rada u Narodnoslobodilačkom pokretu.

Radi boljeg sagledavanja veličine rada i života malog naselja Medeno Polje, donosim imena poginulih u zloglasnom logoru Jasenovac, zatočenih u Banjoj Luci, od ustaša uhapšenih i za likvidiranje određenih.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK

Poginuli:

JARIĆ KOSTA, radnik Dužanske tvornice,
ZELJKOVIĆ LJUBO, radnik Dužanske tvornice,
KOPUN IVICA, radnik Pilane "Bosna Bois" dd,
NEUBERGER PAULINA, omladinka
DIVJAK LJUBICA, omladinka,
ZRELEC VLADO, bolničar

Zatočeni u logoru Jasenovac (radi davanja oružja partizanima):

SEGULIN ANTO, pilanski radnik
GRABOVAC ALIJA, pilanski radnik,
IVANKOVIĆ MELIVOLJ, mesarski radnik,
VUJAKOVIĆ RADE, obućarski radnik,

Od ustaša, radi ilegalnog rada i propagande zatvoreni:

ZRELEC MARTIN, penzioner,
ZRELEC FRANJO, trgovački pomoćnik,
GRABOVAC IBRO, gostioničar,

NAPOMENA: Poštivajući načela, da istorija mora biti istinita, nastojao sam prema mom sjećanju, da navodi u ovom rukopisu budu istiniti, a vjerujem da će se pronaći razna dokumenta u nadležnim koja su radnički pokret, bilo progonila ili dozvolila.

Dragocjen je letak iz godine 1919. o sazivu velike pučke skupštine u Banjoj Luci (kojeg je pronašao Sreski arhiv), koji oblikuje duh borbenosti tog vremena. U to doba mnogo se poklanjalo pažnje štampi i obavješćavanju širokih narodnih masa, putem štampe. Zato smo i tražili slobodu štampe.

Ja sam u 76. godini života i prikupio sam još toliko snage, da napišem ovo nekoliko redaka o istoriji jednog perioda radničkog pokreta, od kog se u mojim mislima nikad nisan rastavio.

Medeno Polje, 20. XI - 1959. god.

Martin Zrelec

Prepisala: Perković Marta

Spravili sa originalom u Muzeju Bosanske Krajine u Banjoj Luci

1. Lukrić Dubravka